

IVANKA KAMENJARIN

ARHEOLOŠKA TOPOGRAFIJA RANOKRŠĆANSKIH LOKALITETA KAŠTELANSKOG POLJA

<https://doi.org/10.17234/9789533791807.13>

PRETHODNO PRIOPĆENJE

Kaštelansko polje u kasnoj se antici nalazilo u sastavu salonitanskog agera. Lokalitete, koji nisu brojni, možemo grupirati prema vrstama (ostaci crkava, vila rustika, sela). Najpoznatiji su Putalj, sv. Kuzma i Damjan u Kaštel Gomilici te Bijaći – sv. Marta.

Ključne riječi: *topografija, Kaštelansko polje, ranokršćanski lokaliteti*

Kaštelansko polje jedno je od najvećih polja uz istočnu obalu Jadrana. Tragovi ljudske prisutnosti i djelatnosti brojni su na proučavanom prostoru. Brojni izvori, plodno tlo te blaga mediteranska klima uvjetovali su zarana ljudsku prisutnost u ovim krajevima (najraniji dokaz je Mujina pećina u Labinskoj dragi).¹

Za ovu priliku osvrnut ćemo se na ranokršćanske lokalitete u jednom dijelu salonitanskog agera, preciznije u današnjem Kaštelanskom polju. Salonitanski ager širi je prostor oko samoga grada koji je obuhvaćao današnje Solinsko, Kaštelansko, Trogirsko i Žrnovničko polje, odnosno prostor oko Kaštelanskog zaljeva.² Kao što znamo, to je razdoblje od 3. do 5. st., a negdje traje i sve do 8. st.³

Salona kao glavni grad rimske provincije Dalmacije zarana je postala i centar kršćanstva odakle se nova religija širila. Tako u svojoj poslanici sv. Pavao kaže kako je proširio kršćanstvo sve do Ilirika (Rim 15, 19), a Tit je boravio u Dalmaciji (2 Tim 4, 10), što se može protumačiti kako je i Salona obuhvaćena. Naravno da je najjači utjecaj imala upravo u svom ageru.⁴

Na prijelazu iz 19. u 20. st. rijetka su istraživanja izvan Salone. Često se istraživalo kako bi se dokazala zamišljena hipoteza čije je uporište bilo u povijesnim vrelima. Tako se istraživalo u Mirima iznad Kaštel Novoga, gdje su bili vidljivi impozantni ostaci građevine tada nepoznate namjene. Istraživači su bili uvjereni kako su pronašli ostatke dvora hrvatskih narodnih vladara. S tim premisama nisu vidjeli kako je riječ o dobro očuvanim ostacima rimske vile rustike.⁵ Ostala starija istraživanja više su rezultat rekognosciranja. Od novijih istraživanja u Kaštelima najveća su bila na Putalju⁶ i na Resniku.⁷

Na žalost, situacija koju smo imali početkom 20. st. – slaba istraženost – nije se puno promijenila ni danas. Lokaliteti za koje znamo većinom su rezultat novijih rekognosciranja i zaštitnih

¹ Karavanić – Kamenjarin 2020.

² Suić 1996, str. 349–385.

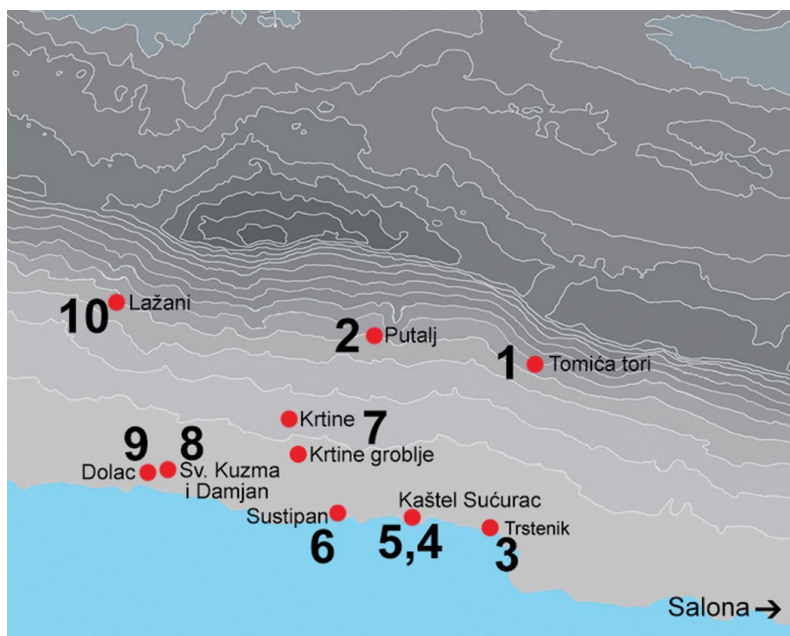
³ Migotti 2020, str. 27 s pripadajućom literaturom.

⁴ Cambi 1992, str. 49–59.

⁵ Kamenjarin 2020, str. 9–19.

⁶ Burić *et al.* 2001.

⁷ Kamenjarin – Šuta 2011.

Karta 1 Istočni dio Kaštelanskog polja (izradio: D. Žanić)

istraživanja nego sistematskih istraživanja. Do danas nijedna vila rustika nije istražena suvremenim tehnikama istraživanja. Među lokalitetima koje ćemo ovdje ukratko opisati malo je sakralnih objekata. Samo možemo pretpostaviti kako sve potkozjačke crkvice imaju ranokršćanski sloj. Dokaz za to su rezultati istraživanja na lokalitetu Putalj.⁸ Ne možemo reći sa sigurnošću ni kako je potreba vjernika toga doba zadovoljena izgradnjom gradskih crkava jer njima su se vjerojatno služili za velikih blagdana te stanovnici koji su najbliži samome gradu (to bi bio istočni dio današnjeg Kaštel Sućurca). Nadamo se kako će daljnja i rekognosciranja i istraživanja iznijeti na vidjelo veću mrežu ranokršćanskih crkava u Kaštelanskom polju.

Ovdje ćemo donijeti popis nalazišta koja su pronađena i zabilježena kao rezultat rada djelatnika raznih institucija koji su djelovali na ovom području od kraja 19. st. do današnjih dana s naglaskom na rad Muzeja grada Kaštela i Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu.

Lokalitete koje donosimo možemo podijeliti na mjesta s tek ostacima urezanih križeva ili uzidanim kamenim ulomcima s karakterističnim dekorativnim elementima, preko grobova koji se mogu vremenski smjestiti u proučavano razdoblje do ostataka gospodarskih zdanja i samih crkava.

Popis ide od istoka prema zapadu, ne dijeleći ih prema kategorijama.

TOMIĆA TORI, KAŠTEL SUĆURAC⁹

Mjesto se može okarakterizirati kao prirodni panej, gdje je na trokutastoj stijeni uklesan prikaz božanstva Silvana s njegovim uobičajenim simbolima – pastirskim štapom, psom, kozom te moguće i siringom. Desno od prikaza uklesan je žrtvenik. Izvan ove slike udesno se nalazi ukle-

⁸ Fadić 2001, str. 115–148.

⁹ Rendić-Miočević 1982, str. 131–132; Bilich 1992, str. 75–78.

Sl. 1. Tomića tori (preuzeto iz: Omašić 2001)

sani križ čija je okomita hasta izduženija. Kako i na drugom kozjačkom prikazu Silvana¹⁰ također imamo uklesane križeve, može se pretpostaviti kako je i ovaj jedan iz vremena neposredno nakon prihvaćanja kršćanstva, nakon 4. st.

PUTALJ, KAŠTEL SUĆURAC¹¹

Na istočnim padinama Kozjaka, na lokalitetu Putalj uzdiže se crkva sv. Jurja. Nalazi se na vrhu istaknutog brijega koji se izdvaja od kozjačkog masiva. U istraživanjima koja su provedena od 1989. do 1995. god. otkriveni su unutar sadašnje crkve ostaci kasnoantičke zidane grobnice s bačvastim svodom te ostaci polikromnog podnog mozaika. Sa zapadne strane današnje crkve pronađeni su ostaci odvodnog kanala i četvrtasti objekt nepoznate namjene iz istog razdoblja. Od pokretnih nalaza ističu se ostaci staklenih posuda različitih oblika i namjene, a osobito staklene viseće ljevkaste uljanice. Ovaj sloj na Putalju široko se datira od 4. do kraja 6. st.

TRSTENIK, KAŠTEL SUĆURAC¹²

Područje Trstenika puno je arheoloških ostataka iz šireg antičkog razdoblja. Tu se nalaze ostaci vile rustike, u moru je pronađen prošupljeni dolij te ostaci drvenih brodova koji su osiguravali i učvršćivali obalu izrađenu od hispanskih globularnih amfora tipa Dressel 20, a početkom 20. st. pronađen je kameni zabat posvećen bogu Silvanu.

¹⁰ Rendić-Miočević A. 1982, str. 126.

¹¹ Burić *et al.* 2001.

¹² Bulić 1909, str. 89–90; Bralić – Šuta 2018, str. 27–43; Radić-Rossi – Ruff 2021, str. 21–40.

Prilikom zaštitnih arheoloških radova na Cesti dr. F. Tuđmana (stara kaštelanska cesta) pronađeno je 11 grobova koji su bili pod amforama i tegulama. Samo 4 groba imaju priloge, što bi moglo govoriti o kristijaniziranom stanovništvu. Od priloga koji su pomogli pri dataciji ističu se staklene trbušaste boce koje se datiraju u 4./5. st.

GOJAČA, KAŠTEL SUĆURAC¹³

Kasnoantički grobovi tipa pod amforama uništeni su prilikom gradnje Doma zdravlja 80-ih god. prošlog stoljeća bez arheološkog nadzora i istraživanja. Među očuvanim priložima nalaze se ostaci staklenih trbušastih boca koje se datiraju u 4. i poč. 5. st.

KAŠTEL SUĆURAC, SELO¹⁴

U ovom kaštelanskom naselju istočno od nadbiskupskog kaštela uzidano je mnoštvo spolija iz različitih antičkih razdoblja. Sve dosadašnje opservacije u raznim člancima zaključuju kako tako velika koncentracija govori o velikoj vjerojatnosti postojanja nekakvog oblika naselja na ovom području. Međutim, nekoliko zaštitnih istraživanja u selu koje je poduzimao Muzej grada Kaštela nisu dale nikakve rezultate. Odnosno, istražene sonde bile su potpuno sterilne.¹⁵ Također, postoji zapis u biskupskim vizitacijama Sućurcu koji navode kako je u kaštelu bio depo biskupskog muzeja. U njemu su pohranjeni kameni ulomci koje su biskupi skupljali s raznih strana, najviše iz Solina i Splita. Oko 50 godina kasnije u drugom je zapisniku¹⁶ navedeno kako nedostaje oko 50 komada kamenih starina. Moguće da su Sućurani u jednom trenutku uzeli te predmete i ukrasili svoje kuće njima.

SUSTIPAN, KAŠTEL SUĆURAC¹⁷

Početkom 20. st. Austro-Ugarska je htjela poboljšati vinogradarsku sliku Dalmacije te je u Kaštel Sućurcu posadila rasadnik. Tom prilikom pronađeni su ostaci građevine koja je u literaturu ušla kao ostaci kripte – mogućeg mauzoleja. Kako je teško bilo datirati na osnovi ostataka arhitekture, istraživačima je pronalazak kamene golubice odredio ranokršćanski karakter nalaza. Ovaj mauzolej/kripta vjerojatno se nalazila uz vilu rustiku. Iznad ovih ostataka 1947. god. izgrađena je tvornica plastičnih masa Jugovinil. Prema svjedočenju ravnatelja Arheološkog muzeja u Splitu M. Abramića, ostaci arhitekture nisu uništeni prilikom gradnje već prekriveni i ostavljeni za buduće naraštaje da odgonetnu svrhu nalazišta. Međutim, do današnjeg dana istraživanja nisu provedena, a tvornica je ugašena. Iako je nalaz bio zanimljiv, don F. Bulić nije uspio više istražiti lokalitet.

Nadamo se novim arheološkim istraživanjima kako bi se definirao ovaj zanimljivi lokalitet.

¹³ Fadić 1994.

¹⁴ Kečkemet 1978, str. 15–42, 287–290; Cambi 1992, str. 49–59.

¹⁵ Istraživanja su bila zaštitnog karaktera, malog obujma te nisu nikada objavljena.

¹⁶ CIL III, str. 275–276.

¹⁷ Dyggve 1996, str. 77–78.

KRTINE VILA I NEKROPOLA, KAŠTEL SUĆURAC¹⁸

U časopisu *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*¹⁹ zabilježeni su ostaci grobova koji su slučajno pronađeni te ulomak tegule s pečatom koji su odneseni u Arheološki muzej u Splitu. Iz privatne zbirke Josipa Britvića, arheologa-amatera i skupljača starina iz Kaštel Sućurca, poznat je kapitel za kojeg se kaže kako potječe iz kasne antike.²⁰ Rekognosciranjem krajem 20. st. utvrđeno je postojanje ostataka vile rustike.²¹

Godine 2006. pronađena je nekropola koja se nalazi otprilike na polovici puta između Krtine vile i lokaliteta Sustjepan. Nekropola se nalazi na prirodnoj terasi smjera istok-zapad te se datira od 3. do 5. st. U zaštitnim istraživanjima utvrđeno je otprilike 20 grobova koji su bili uništeni prije dolaska arheologa, a istraženo je 50 grobova. Grobna se arhitektura sastoji od grobova pod amforama, pod tegulama, u drvenim sanducima te u prostoj zemlji. Od priloga su najčešće različite uljanice, manje keramičke čaše, tanjurići te su najbrojnije trbušaste staklene boce.²² Oko polovice grobova je bez priloga te se i ovdje može pretpostaviti kako je riječ o kristijaniziranom stanovništvu koje je pokopano na ovoj nekropoli.

Na zapadu terase još ima grobova koji zaštitnim istraživanjima nisu mogli biti istraženi.

SV. KUZMA I DAMJAN, KAŠTEL GOMILICA²³

Istraživanjima iz 1975. god., koje je proveo Zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu, otkriveno je kako sadašnja barokna crkva leži na ostacima bazilike koja se može datirati u 6. st. Oko crkve se nalazi groblje koje ima dugu tradiciju ukapanja. Za neke se ukope može smatrati da su istovremeni s ranokršćanskom bazilikom (pronađeni sarkofazi s ranokršćanskim motivima). Istraživanja nisu provedena do kraja jer preko dijela kompleksa prolazi vitalna mjesna prometnica.

DOLAC, KAŠTEL GOMILICA²⁴

Sredinom 20-ih god. prošlog stoljeća tadašnji gomilički župnik javlja don F. Buliću o nalazima preše za ulje. Lj. Karaman poduzima manja istraživanja u kojima su se otkrili ostatci vile rustike, a najbolje je očuvana bila preša za ulje. Sam autor datirao je lokalitet široko od 1. do 5 st. te napominje kako postoji mogućnost da su ga benediktinke još koristile u 11. st. U arhivu društva Bihać nalazimo kako je otkupljena čestica zemlje na kojoj se nalazila preša. Također je zanimljiva bilješka don F. Bulića kako nikad nije imao više problema i komplikacija oko istraživanja i kasnije otkupa lokaliteta.

Na žalost, ni ovaj lokalitet, iako u društvenom vlasništvu, nije preživio divlju gradnju. Danas nema na terenu vidljivih tragova te je teško uopće preciznije smjestiti nalazište.

¹⁸ Kamenjarin 2014.

¹⁹ Bulić 1921, str. 38.

²⁰ Kečkemet 1978, str. 26, 288-289.

²¹ Šuta 2006, str. 86.

²² Kamenjarin 2014, str. 10-14.

²³ Marasović – Sumić 1993, str. 1-8.

²⁴ Karaman 1930.

Sl. 2. Sv. Kuzma i Damjan, sarkofazi, detalj (arhiv Muzeja grada Kaštela)

LAŽANI, KAŠTEL KAMBELOVAC²⁵

U skromnim arheološkim istraživanjima 20-ih god. prošlog stoljeća oko crkve sv. Mihovila ostalo je zapisano kako je pronađeno nekoliko grobova i grčkih kasnoantičkih natpisa koji se datiraju od 6. do 7. st.

ROKOVSKO, KAŠTEL LUKŠIĆ²⁶

Djelatnici Muzeja grada Kaštela 2004. god. su proveli manja zaštitna arheološka istraživanja prigodom uređenja parkirališta kraj Pastoralnog centra u Kaštel Lukšiću. Iz usmene tradicije o rimskodobnim nalazima na širem prostoru, kao i zbog samog naziva predjela – Rokovsko, očekivali su se znatniji nalazi. Tada osim nešto sitnih pokretnih nalaza ništa više nije pronađeno. Međutim, početkom 2023. god. prilikom obnove zgrade i čisteći okoliš, sa sjeverne strane, zarastao u grmlje pronađen je vrlo dobro očuvani zid (podzidč) u dužini od oko 20 m koji potvrđuje prijašnje pretpostavke o postojanju vile rustike na tom području. Istraživanja su još u tijeku.

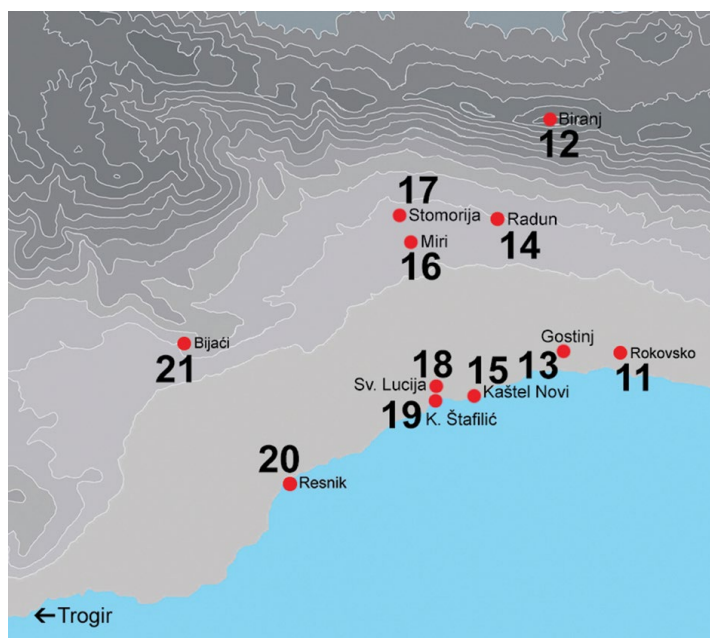
BIRANJ, KAŠTEL LUKŠIĆ²⁷

Biranj se nalazi na jednom od vrhova planine Kozjak. S južne je strane strma litica, a sa sjeverne se vrh blago spušta. Tu se smjestila prapovijesna gradina nad kojom je podignuta kasno-

²⁵ Karaman 1925, str. 9

²⁶ Šuta 2004, str. 94–101.

²⁷ Burić 2021, str. 71–93.

Karta 2 Zapadni dio Kaštelanskog polja (izradio: D. Žanić)

antička utvrda (*castrum*). Danas se na samom vrhu nalazi romanička crkva posvećena sv. Ivanu Krstitelju.

U arheološkim istraživanjima, koja su se provodila zadnjih 10-ak godina, potvrđeni su dva niza prapovijesnih bedema, koji su ponovno iskorišteni i nadograđeni u kasnoj antici, nekoliko kuća iz sloja *castruma* te manje groblje s grobovima u amforama. Sve ove nalaze možemo datirati od 4. do 7. st.

GOSTINJ, KAŠTEL STARI²⁸

Muzejski povjerenik i istaknuti član društva Bihać – Pavao Ergovac – opisao je ostatke triju prostorija jedne vile rustike koja je imala očuvan sustav za grijanje – keramičke cijevi te kanal koji je usmjeren prema obližnjem potoku Gostinjski. Iako je bilo vidljivo kako ima još arhitektonskih ostataka, istraživanja nisu nikada dovršena. Jedan od zidova bio je dug oko 20 m. Nažalost, ni ovdje danas nema više vidljivih ostataka. Također je problem gdje se sve to točno nalazilo. Jedino je sigurno da se nalazilo s južne strane Ceste dr. F. Tuđmana u istočnom dijelu Kaštel Staroga. Od pokretnih nalaza samo su sumarno pobrojani novci, ostaci keramičkih i staklenih posuda te razni metalni neidentificirani ostaci.

SV. NIKOLA – RADUN, KAŠTEL STARI²⁹

Zaštitnim arheološkim istraživanjima oko i unutar grobišne crkve sv. Nikole potvrdilo se postojanje starije – starohrvatske crkve, ali i postojanje još starijeg, rimskog/kasnoantičkog sloja s ostacima najvjerojatnije još jedne vile rustike. Analiza pokretnih nalaza je u tijeku.

²⁸ Ergovac 1896, str. 122–126.

²⁹ Kamenjarin 2007, str. 401–402.

Sl. 3. Miri, sadašnje stanje (arhiv Muzeja grada Kaštela)

ŽUPNA CRKVA SV. PETRA, KAŠTEL NOVI³⁰

Godine 1901. u splitskom časopisu *Bullettino di archeologia e storia dalmata* don F. Bulić objavljuje kratku crticu kako je prilikom gradnje nove župske crkve u temelju južnog zida otkriveno nekoliko sarkofaga s pokrovom na dvije vode. Također napominje kako bi bilo potrebno provesti arheološka istraživanja. Međutim, do njih nije nikada došlo. A sarkofazi se, može se pretpostaviti, i dalje nalaze u temeljima sadašnje župne crkve.

MIRI, KAŠTEL NOVI³¹

Društvo Bihać kroz nekoliko je kampanja (1895. – 1897.) istraživalo najbolje očuvanu vilu rustiku u Kaštelanskom polju. Nažalost, tada su u njoj vidjeli prvenstveno ostatke kneževskog dvora Trpimirovića, a kasnijom interpretacijom zaključili su kako je riječ o srednjovjekovnom samostanu sv. Petra od Klobučca koji spominje Toma Arhiđakon. Tako su im možda neke stvari promaknule tražeći dokaze za svoje teorije. Ipak iščitavajući izvještaje i proučavajući crteže nalaza, uviđa se kako je ova vila dugo postojala te najvjerojatnije preživjela čak i seobu naroda. Među kamenom plastikom ima ranokršćanskih elemenata. Nalazi koje su istraživači prikupili nalaze se u depou Arheološkog muzeja u Splitu. Danas je lokalitet potpuno uništen.

³⁰ Bulić 1901, str. 157–158.

³¹ *Izvještaj 1897; Izvještaj 1898.*

Sl. 4. Stomorija (preuzeto iz: Omašić 2001)

STOMORIJA, KAŠTEL NOVI³²

Prostor svetišta Gospe od Stomorije nalazi se unutar manjeg gaja te uz izvor vode.³³ Za zapadni dio Kaštela ovo je glavno marijansko svetište od davnine. Iz dokumenata o beneficijarima³⁴ zna se kako prva poznata crkva potječe s kraja 12. st. Današnja je crkvića popravljana i nadograđivana tijekom stoljeća te s vanjske strane apside ima uzidan ulomak s prikazom dvaju dupina između kojih se nalazi križ. Sam prostor, koji se nalazi nešto sjevernije od vile rustike u Mirima, odaje ozračje paneja bogovima Silvanu i Dijani, a vjerojatno je bio i mjesto manjeg ranokršćanskog kulturnog objekta.

SV. LUCIJA, KAŠTEL ŠTAFILIĆ³⁵

Muzej grada Kaštela 2004. god. je zaštitnim istraživanjima³⁶ na raskrižju ulica Put sv. Lucije i Ceste dr. F. Tuđmana pronašao dijelove arhitekture i pokretnih nalaza iz antičkog razdoblja. Radovi su provedeni i u 2023. god. Svi su ovi nalazi protumačeni kao ostaci vile rustike, a datiraju se od 2. do 4./5. st. U neposrednoj se blizini nalazi zaštićeni spomenik prirode – Stara maslina koja se uklapa u nalaz vile.³⁷

³² Cambi 1977, str. 57–106.

³³ U narodu zvan Gospin izvor kojem se pripisuje ozdravljajući učinak.

³⁴ Omašić 2001, str. 105.

³⁵ Šuta 2004.

³⁶ Prigodom izgradnje kanalizacijske mreže u aglomeraciji EKO-Kaštelanski zaljev Split – Trogir.

³⁷ Procjenjuje se starost na oko 1500 godina.

Sl. 5. Resnik, grob 3-2007 (arhiv Muzeja grada Kaštela)

ko uhvatilo korijene te se može pretpostaviti postojanje kršćanskog kulturnog objekta. Ali to tek treba potvrditi ili odbaciti daljnjim istraživanjima.

STOMBRATE, BIJAĆI⁴⁰

Arheološki lokalitet sv. Marte kompleksno je nalazište koje svoje početke ima u vili rustici s početka 1. st. i nastavlja se u kontinuitetu do u rani srednji vijek, a i kasnije s manjim prekidima do danas. Dvobrodna starokršćanska bazilika s pripadajućom krstionicom s južne strane pronađena je prilikom revizijskih istraživanja krajem 60-ih god. prošlog stoljeća. Bazilika je imala i groblje jer se u kasnijoj starohrvatskoj bazilici nalaze uzidani ranokršćanski sarkofazi. Ovaj iznimno vrijedni lokalitet na žalost nema još dostojnu monografiju, što otežava proučavanje rezultata istraživanja koja su poduzeta više puta kroz 20. st.

ŽUPNA CRKVA BEZGREŠNOG ZAČEĆA, KAŠTEL STAFILIĆ³⁸

U apsidi crkve s vanjske strane uzidan je stup s križem koji ima izduženiju okomitu hastu. Na platou ispred crkve postavljen je sarkofag bez poklopca. Na prednjoj se strani nalazi križ unutar kružnice. Drugi takav, identičan nalazi se poluzidan desetak metara zapadno od crkve u dvoru kuće Šimerin. Moguće je da je sve doneseno iz Bijaća, ali također postoji usmena tradicija kako se prije ove crkve tu nalazila manja višekutna crkva. Ako bi istraživanja to potvrdila, onda se možda tu nalazio mauzolej s manjim grobljem uokolo.

RESNIK³⁹

Arheološki lokalitet Resnik (ant. Sikuli) višeslojno je naselje koje prema sadašnjem stanju istraženosti prestaje živjeti u 5. st. Grobovi koji su pronađeni unutar gradskog areala mogu se datirati u vrijeme od 3. do 5. st. To je vrijeme kada je kršćanstvo već duboko

³⁸ Acalija 2007, str. 40.

³⁹ Kamenjarin – Šuta 2011.

⁴⁰ Jelovina 1999; Gjurašin 1999.

ZAKLJUČAK

Kaštelansko polje u doba kasne antike još se nalazi u sklopu salonitanskog agera te možemo slobodno kazati kako je to njegova jezgra. Možda upravo zbog blizine Salone i njezina izravnog utjecaja nema značajnijih vjerskih zdanja u ageru kao što je npr. Srima.⁴¹

Prikazana topografija predstavlja više rezultat rekognosciranja raznih istraživača, od kraja 19. stoljeća pa do današnjih dana, kojima većinom ovo razdoblje nije bilo primarni cilj. Boljka mnogih naših područja je slaba istraženost. Tako je i s kaštelanskim područjem.

Lokaliteti koji su doneseni u radu mogu se podijeliti na više kategorija⁴²:

1. ostatci dekoracije, urezani križevi ili kameni ulomci (1, 5, 6, 7, 10, 17, 19)
2. grobovi (2, 3, 4, 6, 7, 8, 12, 15, 20, 21)
3. gospodarski objekti, ostatci naselja (2, 3, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 16, 18, 21)
4. crkve (2, 8, 21).

Ipak, ostaci većine vila rustika mogu se smjestiti u proučavano razdoblje. Pitanje je jesu li izgrađeni u promatranom razdoblju ili su nastali ranije te nastavljaju živjeti i dalje, neki sve do dolaska Hrvata pa i dalje. Nekoliko izrazitih nalaza daje nadu kako će buduća sustavna istraživanja iznjedruti i arhitekturu koju ćemo moći povezati uz ranokršćanske kultne građevine.

Sl. 6. Bijaci, pogled na ranokršćansku baziliku (arhiv Muzeja grada Kaštela)

KRATICA

CIL – Corpus Inscriptionum Latinarum, Berlin

LITERATURA

Acalija 2007

S. Acalija, *Župna crkva Bezgrešnog začeća Blažene Djevice Marije u Kaštel Štafiliću*, Kaštela 2007.

Bilich 1992

I. Bilich, „Kulturni spomenici Silvana na području Kaštela“, u: Z. Gunjača (ur.), *Kaštel Sućurac od prapovijesti do XX. stoljeća*, Split 1992, 75–78.

⁴¹ Cambi et al. 2005.

⁴² U zagradi su navedeni brojevi pojedinih lokaliteta zbog jasnoće, a ne njihova imena.

- Bralić – Šuta 2018 A. Bralić – I. Šuta, „Kaštel Sućurac – Trstenik“, u: I. Šuta (ur.), *Prošlost pod asfaltom*, Kaštela 2018, 27–43.
- Bulić 1901 F. Bulić, „Ritrovamenti antichi a Castel Nuovo di Traù“, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 24, Split 1901, 157–158.
- Bulić 1909 F. Bulić, „Iscrizioni inedite. Sućurac (*Ager Salonitanus*)“, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 32, Split 1909, 89–90.
- Bulić 1921 F. Bulić, „Starinarska iznašašća u Sućurcu“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 44, Split 1921, 38.
- Burić et al. 2001 T. Burić – S. Čače – I. Fadić, *Sv. Juraj od Putalja*, Split 2001.
- Burić 2021 T. Burić, „Biranj u kasnoj antici“, u: I. Šuta – T. Burić (ur.), *Biranj utvrda i svetište na Kozjaku*, Kaštela 2021, 71–93.
- Cambi 1977 N. Cambi, „Krist i njegova simbolika u likovnoj umjetnosti starokršćanskog perioda u Dalmaciji“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 70–71, Split 1977, 57–106.
- Cambi 1992 N. Cambi, „Sućurac u antici“, u: Z. Gunjača (ur.), *Kaštel Sućurac od prapovijesti do XX. stoljeća*, Split 1992, 49–59.
- Cambi et al. 2005 N. Cambi – Z. Gunjača – D. Maršić – I. Fadić – Z. Brusić – A. Kurilić – Ž. Miletić, *Srima – Prižba, starokršćanske dvojne crkve*, Šibenik 2005.
- Dyggve 1996 E. Dyggve, *Povijest salonitanskog kršćanstva*, Split 1996.
- Ergovac 1896 P. Ergovac, „Opis ruševina rimskog zaselka u Kaštelanskom polju“, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 19, Split 1896, 122–126.
- Fadić 1994 I. Fadić, „Kasnoantičke staklene boce“, *Sućurački muzealac* 19, Kaštel Sućurac 1994, 1–2.
- Fadić 2001 I. Fadić, „Putalj u kasnoj antici“, u: T. Burić – S. Čače – I. Fadić (ur.), *Sv. Juraj od Putalja*, Split 2001, 115–148.
- Gjurašin 1999 H. Gjurašin, „Arheološka istraživanja kod crkve sv. Marte od 1902. do 1905. godine“, *Starohrvatska prosvjeta* III/26, Split 1999, 7–96.
- Izvještaj 1897 *Izvještaj treće glavne skupštine „Bihaća“, hrvatskog društva za iztraživanje domaće povjesti, držane u Spljetu, u dvorani općinskoga doma, dne 30. prosinca 1896*, *Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva, Nove serije sveska II 1896/97*, Zagreb 1897, 140–156.
- Izvještaj 1898 *Izvještaj četvrte glavne skupštine „Bihaća“, hrvatskog društva za iztraživanje domaće povjesti, držane u Spljetu, u dvorani općinskoga doma, dne 30. prosinca 1897*, *Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva, Nove serije sveska III 1898*, Zagreb 1897, 217–229.
- Jelovina 1999 D. Jelovina, „Starohrvatska crkva sv. Marte u Bijaćima“, *Starohrvatska prosvjeta* III/26, Split 1999, 97–107.
- Kamenjarin 2007 I. Kamenjarin, „Kaštel Stari – Sv. Nikola“, *Hrvatski arheološki godišnjak* 3/2006, Zagreb 2007, 401–402.
- Kamenjarin 2014 I. Kamenjarin, *Rimskodobna nekropola Krtine u Kaštel Sućurcu*, Kaštela 2014.
- Kamenjarin 2020 I. Kamenjarin, „Povijest arheoloških istraživanja u Kaštelima od kraja 19. stoljeća do osnutka Muzeja grada Kaštela“, u: I. Kamenjarin

- D. Tončinić (ur.), *Okolica Kaštelanskog zaljeva u prošlosti*, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 33, Zagreb 2020, 8–19.
- Kamenjarin – Šuta 2011 I. Kamenjarin – I. Šuta, *Antički Sikuli*, Kaštela 2011.
- Karaman 1925 Lj. Karaman, „Izvjješće o djelatnosti Konservatorskoga ureda za Dalmaciju u Splitu god. 1924–25, Sv. Juraj u Putalju poviše Sućurca, Prilog VI“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 47–48, Split 1924–25, 9.
- Karaman 1930 Lj. Karaman, *Tragom hrvatskih kraljeva. O zadnjim iskopinama društva 'Bihaća' u okolici Splita i Solina*, Zagreb 1930.
- Karavanić – Kamenjarin 2020 I. Karavanić – I. Kamenjarin (ur.), *Mujina pećina: geoarheologija i litička analiza*, Zagreb 2020.
- Kečkemet 1978 D. Kečkemet, *Kaštel Sućurac*, Split 1978.
- Marasović – Sumić 1993 D. Marasović – M. Sumić, „Sv. Kuzma i Damjan u Kaštel Gomilici“, *Obnova baštine* 1, Split 1993, 1–8.
- Migotti 2020 B. Migotti, „Teoretske postavke ranokršćanske arheologije u kontekstu post-moderne paradigme“, u: M. Sanader – D. Tončinić – I. Kaić – V. Matijević (ur.), *Zbornik I. skupa hrvatske ranokršćanske arheologije (HRRANA)*, Zagreb 2020, 19–33.
- Omašić 2001 V. Omašić, *Kaštela od prapovijesti do početka XX. stoljeća*, sv. 1, Kaštela 2001.
- Radić-Rossi – Ruff 2021 I. Radić-Rossi – D. Ruff, „Rimski brod na Trsteniku u Kaštel Sućurcu“, *Tusculum* 14, Solin 2021, 21–40.
- Rendić-Miočević 1982 A. Rendić-Miočević, „Uz dva Silvanova svetišta u okolici Salone“, *Arheološki radovi i rasprave* VIII-IX, Zagreb 1982, 121–140.
- Suić 1996 M. Suić, „Limitacija agera rimskih kolonija na istočnoj jadranskoj obali“, u: Š. Batović (ur.), *Odabrani radovi iz stare povijesti Hrvatske. Opera selecta*, Zadar 1996, 349–385.
- Šuta 2004 I. Šuta, „Zaštitna arheološka istraživanja lokaliteta u Kaštel Lukšiću i Kaštel Štafiliću“, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, br. 3, god. XXXVI, Zagreb 2004, 94–101.
- Šuta 2006 I. Šuta, „Zaštitna istraživanja rimskodobne nekropole u Donjim Krtinama u lokaliteta u Kaštel Sućurcu“, *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, br. 3, god. XXXVIII, Zagreb 2006, 85–91.

IVANKA KAMENJARIN

THE TOPOGRAPHY OF THE EARLY CHRISTIAN PERIOD IN THE KAŠTELA FIELD

In the early Christian period, the Kaštela field was part of the Salonitan ager. The sites, which are not numerous, can be grouped by type (remains of churches, *villae rusticae*, villages). The most famous are Putalj, St. Kuzma and Damjan in Kaštel Gomilica and Bijaći – St. Martha.

Perhaps due to the vicinity of Salona and its direct influence, there are no significant buildings in the ager. Unfortunately, many of areas are poorly researched. It is the same with the Kaštela area.

The topography shown in this paper are mainly the result of field survey by various researchers during a long period of time. But it wasn't their goal.

However, the remains of most *villae rusticae* can be placed in the studied period – whether they were built in the observed period or earlier and continue to live on. Several distinct findings give hope that future systematic research will produce architecture that can be connected to early Christian cult buildings.

Keywords: *topography, Kaštela field, early Christian period*